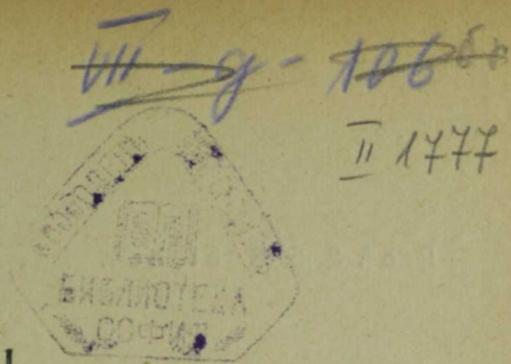


БИБЛИОТЕКА СООБ. УНИВЕРС.
КЛАСЪ 30.8
ПОЛУЧЕНО НА 7 В.З.С.

Проф. С. С. БОБЧЕВЪ



I

**ПОЛОЖЕНИЕТО НА ЖЕНАТА
СПОРЕДЪ
СТАРОТО БЪЛГАРСКО И РОМЪНСКО ПРАВО**

II

**ЮРИДИЧЕСКИЯТЪ НИ ФОЛКЛОРЪ
ПРИ ПРОДАЖБАТА НА КОНЬ**

Отпеч. отъ „Юридически Прегледъ“. 1931., кн. 4—5.

Prof. S. S. BOBTCHEV.

I

**LA SITUATION DE LA FEMME D'APRÈS L'ANCIEN
DROIT BULGARE ET ROUMAIN.**

II

**NOTRE FOLKLORE JURIDIQUE CONCERNANT
LA VENTE DU CHEVAL.**

Juriditcheski Pregled, 1931, livres 4—5.

**СОФИЯ
1931.**

Prof. S. S. Bobtchev.

Deux articles de la revue
„Juriditcheski Pregled“.

I

Dans le premier article „La situation de la femme d'après l'ancien droit bulgare et roumain“ l'auteur s'occupe de l'article de M. Georges Fotino: „Etude sur la situation de la femme dans l'ancien droit roumain“; publié dans la „Revue Historique de Droit français et étranger“ (1931 N^o 1) et compare ce que M. Fotino expose sur la situation de la femme roumaine et la femme slave avec les données et documents historiques et juridiques qui réfutent les dires de M. Fotino que la femme roumaine toujours et partout a joui d'une égalité avec l'homme dans le domaine du droit privé. M. Fotino affirme que c'est seulement le droit roumain qui élevait la femme à une égalité pareille, sans subir aucune influence soit du droit roumain et byzantin, soit des droits slaves—en ceci le droit roumain doit être considéré d'après lui comme unique parmi tous les droits occidentaux et slaves. Le Prof. Bobtchev présente des preuves pour le contraire, étant donné que le droit roumain de même que tous les droits des peuples balkaniques, a subi certaine influence des droits étrangers byzantin et autres. M. Bobtchev s'appuie aussi sur les publications des éminents auteurs roumains qui ne sont pas d'accord avec M. Fotino.

II

Dans „Notre Folklore juridique concernant la vente du cheval“, le prof. Bobtchev nous présente des données très intéressantes et caractéristiques sur le folklore juridique bulgare concernant la vente du cheval, aux marchés publics (foires), cite un grand nombre de cérémonies, solennités et symboles dont il déduit que cette vente a été toujours formelle et solennelle.

Проф. С. С. Бобчевъ

ПОЛОЖЕНИЕТО НА ЖЕНАТА СПОРЕДЪ СТАРОТО БЪЛГАРСКО И РОМЪНСКО ПРАВО

Georges Fotino. Etude sur la situation de la femme dans l'ancien droit roumain. Revue Historique de droit français et étranger. 1931. № 1.

Въ първата книжка на „Исторически прегледъ на френско и чуждо право“ т. г. е напечатана надписаната интересна и до голъма степенъ патриотична статия отъ познатия ромънски правникъ Георги Фотино, д-ръ на юридическитѣ науки, свършилъ парижкия у-тъ. Фотино е познатъ и като авторъ на капиталния трудъ: Приносъ за изучаване произхода на старото ромънско обичайно право, напечатана по францужки и ромънски, която носи надсловъ:

Georges Fotino. Contribution à l'étude des origines de l'ancien droit coutumier roumain. Paris 1925. p. 460.

Статията на Фотино „Етюдъ върху положението на жената въ старото ромънско право“ обърна вниманието ни главно по това, че тя засѣга въ всичкитѣ си точки славянското, включително и българското право. Би могло да се каже, че това е до нѣкжде сравнителна студия за положението на жената у славянитѣ, българитѣ и ромънитѣ въ старо време. Приноситѣ на г. Фотино сж отъ голъма стойностъ и значение, толкозъ за старото ромънско, колкото и за старото българско право. Съ нѣкои отъ неговитѣ тезиси ний се съгласяваме. Много отъ даннитѣ и освѣтлението имъ заслужватъ интересъ. Има, обаче, нѣколко мѣста, които отъ гледище на истината — историческа, фактическа и юридическа, — заслужватъ поправки. Тѣзи наши бележки, иматъ за цель именно подобни поправки.

Ний ще разгледаме малката студия на автора въ „Исторически прегледъ“ по сжщия редъ, въ който тя е изложена.

I

Повечето отъ историцитѣ, които се занимаватъ сериозно и научно съ предмета, сж се спрѣли върху положението, че истинската прародина на ромънитѣ е Балк. П-овъ, гдето тѣ били разселени особено въ мѣста съ тлъсти паши, тъй като власитѣ (пастири) въ онова време сж се занимавали предимно, за да не се каже изключително, съ скотовъдство. Тѣ сж били потомци на тракоилирийцитѣ, особено на тракитѣ, земаци цѣлото пространство въ източния кжтъ на П-ва и отвѣдъ Дунава — Дакия. Романизацията на тѣзи власи е станала пакъ главно на Балк. П-овъ. По-късно е дошла и

романизацията въ Дакия. Въ П-ва тѣ не сж могли да не бждатъ по-късно отъ VII вѣкъ не само въ стопанско, но още и въ културно досѣгане съ българския народъ, който имъ е далъ християнство, християнски богослужебни книги, термини за обществени и канцеларски служби, думи отъ културенъ характеръ и пр. и пр. Това се изтъква не само отъ чужди, но и отъ ромънски домашни източници, историци, и лѣтописци. Колко да не е приятно на нѣкои тѣсногърди ромъни отъ най-ново време, напр на плодовития до удивителностъ историкъ професоръ Никола Йорга, обаче, това се признава отъ много други ромънски учени и нѣма защо да се спираме върху него¹⁾.

Дори ако се приеме другата теория за произхождението на ромънитѣ и ромънския езикъ, а именно, че тѣ обитавайки прикарпатието, — Дакия, сж романизовани само отъ римскитѣ легиони на Траяна и други, пакъ не може да се отрече факта на вѣковно сѣжителство на българи съ ромъни отъ най-старо време, не може да се отрече факта на взаимовлияние, на приемане християнството отъ българитѣ, на възприемане старобългарската литургия, съ която цѣли вѣкове си е служила ромънската черкова, на приемане речи и цѣли изрази отъ българския говоръ и речникъ. Не може, напр., да се отрече такъвъ всеизвестенъ документаленъ фактъ, че раннитѣ хрисовули на Влашко и Молдава въ голѣмата си частъ, сж писани, както и бълг. хрисовули на старо-български езикъ. Нѣщо повече, въ влашкитѣ хрисовули се срещатъ по-чисто български речи и изрази, отколкото таквизъ сж въ старо-българскитѣ отъ време на второто българско царство²⁾.

При тѣзи констатации едва ли е нужно да се подчертава, че и влашкото старо обичайно право не е могло да се

¹⁾ Ученитѣ ромъни, професори—историци, филолози и юристи, които безрезервно признаватъ славянското, особено българското културно влияние върху ромънскитѣ уредби (институти), обичаи и езикъ — сж по-главно следнитѣ; знаменития ромънски филологъ и голѣмъ познавач на славянскитѣ езици и история, В. П. Хажджу. *Archiva istorica a Romaniei* (три тома). *Cuvinte din bețrani*; — *Disesco C. Les origines du droit roumain*. Paris. 1892. — *Peretz J. Istoria dreptului roman t. I, Buc 1915 l. II. 1921.* — *La vente en droit roumain*. Paris. 1903. — *Negulesco N. Cercetari asupra originei dreptului consuetudinar roman*; Buc. 1900 — *Alexandrescu D. Droit ancien et moderne de la Roumanie*. Paris 1898. — *Bogdan.* — Многобройни историко-археол. статии; — *Nadejde P. Dreptul de historie al femeilor*. 1910.

²⁾ Сван, Юр. Ив. Венелинъ, Влахо-болгарскія грамоти. Д. Агура и Л. Милетичъ (Мсб. IX и XIII).

появи и да се развива безъ участие и въздействие на българското. Знае се, при това, че въ раннитѣ времена Влашко и Молдава сж били частъ отъ бълг. държава*).

Казваме всичко това, за да бжде ясно по-нататъшното ни изложение по разгледвания интересенъ трудъ на г. Фотино.

II

Цѣлата студия на автора е проникната отъ една патристична цель: да представи старото обичайно ромънско право като самостоятелно, самобитно и отличаващо се не само отъ всички западни права, но още и отъ славянското право. И следъ досѣгането си съ римското, византийското, маджарското, полското, българското и пр. права, то, ромънското обичайно право, изобщо е останало непожтнато, самобитно, оригинално, самостоятелно. Езикътъ се е поддавалъ. думи и изрази се възприемали, но народната душа, е останала незасегнатата. старитѣ обичаи и предания отъ дѣди и прадѣди сж останали свещени и неприкосновени.

По въпроса за положението на ромънката. Ф. по единъ абсолютенъ начинъ твърди, че тя се е ползвала на всѣкжде и винаги въ старината съ еднакви права, наедно съ мъжа, когато „неравенството на полозетѣ въ наследствена материя било правило у всички славяни“, „Старата юридическа ромънска концепция признала въ духа на справедливостъ на жената едно мѣсто почти равно на това на мъжа. Но това трѣбва да се постави подъ знака на епохата, за която ние говоримъ и когато почти никжде, нито на изтокъ, нито другаде не се е припознавало подобно право на женитѣ“ (Стр. 61 и 64)

*) Между многото безспорни свидетелства за това, че Влашко и Молдова, сж били области, зависими отъ България презъ вѣкове — вижте Юрий Венелинъ, Влахо-Болгарския или Дако-славянския грамоти, Петербургъ, 1840 г. (Стр. III и VII); — Д-ръ К. Иречекъ — История Болгаръ, Одеско издание. (Стр. 180, 218 и др); — Единъ отъ вещитѣ югославянски филолози — историци проф. Петъръ Скокъ, който пише една важна критическа статия за капиталния трудъ на Д-ръ К. Кадлецъ „Valasi i valaske pravo v zemich slovanskych a uherskych (Praha 1916), казва и следното: „Власитѣ сж приемали отъ българитѣ не само князе, но и воеводи:.. отъ Балкана сж дошли въ Маджарско редомъ съ княжеския и воеводски институтъ още и „крайницитѣ“. . . Че родината на власитѣ имъ е била Балкана се доказва и отъ българския езикъ, съ който си служи рум. черкова до 17 столѣтие. . Названието на ромънскитѣ аристократи съ титлитѣ боляри, болѣри знае само Русия и България, Влашкото дворянство е българско — ромънска смѣсъ. Glasnik zemaljskog muzeja u Bosnii Hercegovini. God. 1919. Svezak 1.—4. Стр. 314.

Този абсолютенъ начинъ на решаване много сложния и много трудния въпросъ за положението на жената въобще въ старото право ни се вижда рискуванъ.

Преди всичко, по общо правило, трѣбва да се подчертае, че социологическитѣ и фолклорни изучвания отъ много години насамъ сж доказали, какво въпросътъ за положението на жената, както и въпросътъ за много други обществени явления се е развивалъ почти навсѣкжде, по известенъ редъ при разни фази и е еволюирвалъ въ всички страни на свѣта. Било е време, а именно въ първо или ранно-историческата епоха, когато жената, редомъ съ голѣмитѣ трудовни условия и за мъжа, е имала еднакви права съ него, а въ действителностъ тежести — всевъзможни тегоби. Социологията ни разказва за епохата на матриархата, последвана отъ тази на патриархата, когато по-голѣмитѣ въ известни отношения, права на жената минаватъ въ разполагане на мъжа, — домакинъ, старей въ голѣмата и малка челядь. При единъ синтезъ на старото обичайно право, може да се каже, че жената въ всички страни, у всички народи, при мѣстни условия, ту е занимавала едно благоприятно положение, ту е подпадала въ принижено състояние. У славянитѣ и у българитѣ, жената никога не е бивала робиня, а всѣкога домакиня, другарка на мъжа, особно това е било вѣченъ редъ въ задругата. Българското обичайно право ни дава голѣма редица отъ данни и доказателства, че жената въ задругата (а задругата е била централната и поглѣщащата точка на обществения животъ), е била еднакъвъ членъ въ семейството и се е радвала на еднакви права и задължения. Тя е била домакиня, госпоцарка, чорбаджийка, дѣлила съ домакина, първи и главенъ заповѣдникъ, цѣлото домашно управление*).

Но да разгледаме едно по едно положенията на г нъ Фотино.

III.

„Отъ гледище на частното право, казва авторътъ което съставя всѣкидневния животъ на единъ народъ, отражението на цѣлия народъ отъ друга страна, тѣзи почти уравниелна концепция, т. е. равенството на жената и мъжа е ромънски феноменъ. Ний ще кажемъ изключително ромънски, той не се намѣрва нийде на изтокъ въ времето, за което говоримъ“.

(Стр. 59).

*) Подробности въ нашата студия: „Българската челядна задруга въ сегашно и минало време“. Историко-юридическа студия, печатана въ С. Н. У. т. XXII; въ съкращение въ „История на старобългарското право“ (Лекци и изследвания) София, Стр. 560. 1910.—Dr Karel Kadlec. Rodinny nedil cili zadruga v prave slovanskem Praha. 1888; — Bogisic. Pravni obicaji u slovena. Zagreb. 1867. Отъ сжция: Sur la forme dite inokosna de la famille rurale chez les serbes et les croates. Paris, 1884.

И авторътъ почва отъ рождението. Ромънитъ, казва той ще нарекатъ роденото Мария, Парашкева, Илинка или Сафта, или Катерина и пр. Ако второто дете въ къщата бжде момиче, пакъ ще го нарекатъ съ сжщитъ имена. А пъкъ у южнитъ славяни, въ досѣгане съ които цѣли вѣкове е живѣлъ ромжнскитъ народъ, става инакъ. Роденото дете, ако е момиче, ще бжде наречено Наташа. Милица, Драга, Слава и пр. Роди ли се второ момиче, нарича се Стана, което ще каже. „доста, това стига“. И авторътъ вика: „на, това сж две ресепции, два свѣта, две схващания“. (Стр. 60) Авторътъ се заблуждава. И заблуждава се основно. Стана никакъ не ще каже „доста“ и „стига“. Стана е производно споредъ едни отъ Стояна, а споредъ други отъ Константина. Ако Стана е женското название, то мъжкото е Станю- Станко, Станчо, Стою, Станойко.

Наистина, у Вука Караджича (Речникъ) на думата Стана, женско име, се казва: „многи ово име надѣну кад им се жьенска дьеца узасобце раджаю, као да би стало, а мужка да би се почела раджати“. Ще каже, че нѣкои — единъ много рѣдкъ партикуларизъмъ — даватъ името Стана, за да престане“ раждането едно следъ друго на момчета и да се почне раждане на момчета. „Обаче, може ли едно таквъзъ изключително, партикулярно явление, непознато нийдѣ въ България, та и у други южнославянски краища, да служи за основа, за да се каже: вижте това сж два различни свѣта, две различни концепции, т. е. славянска и ромънска!

Впрочемъ името Стана и Станка е познато и въ Ромъния и въ старо и въ ново време. Още Венелинъ въ списъка на личнитъ имена, съставенъ по два поменика, пазени въ библиотеката на букурещката митрололия, между другитъ имена посочва Стана, Станчулъ, Станъ, Станой, Стоянъ, Станивукъ. Нимѣ името Стана, и тукъ въ Ромъния, толкозъ разпространено, се е давало съ сжщата целъ, която се приписва на славянитъ. Тогазъ, „де сж двата свѣта, дветъ концепции?“ У българитъ, наистина, както у всички народи, особено съ ненапреднала култура, рождението на момче се е посрещало съ по-голѣмо задоволство, отколкото рождението на момиче. Ковалевски ни привежда за това нѣколко интересни данни въ своята книга „Современный обычай и древній законъ“ т. I, 273 стр. И това е ясно защо! — Защото култътъ на дѣдитъ и естествениятъ копнежъ да се създаде потомство, да има кой да склопи очитъ на домакина, да има кой да му помага въ малкото или голѣмото домакинство, този копнежъ е развитъ въ всички племена и народи. Но има мѣста у насъ, въ България, дето и на момчетата сж се радвали тъй, както и на момчетата. Хумористичната пословица не е създадена току-тъй „Триста момци за кошъ плява, сама мома — за хиляда“.

Излишно е да привеждаме многобройни доказателства отъ нашия юридически фолклоръ и ний пращаме читателя къмъ нашитѣ Сборници на Б. Ю. О.*)

IV.

При откриване наследството следъ смъртъ, споредъ автора, въ странитѣ на славянското право-северни (руси, поляци, южни (сърби или българи), западни (чехи и хървати) или въ странитѣ на византийското право или визант. влияние, както и земи на маджарското право, следъ смъртъта, останалитѣ земи се наследвали само отъ синоветѣ, а не и отъ женитѣ (стр. 60). Нѣщо повече, у южнитѣ славяни, когато покойниятъ оставялъ само дъщери, тѣ — въ задругата, — се отстранявали отъ бащиното наследство въ полза на мжжкитѣ най-отдалечени роднини. И това до наше време.

Нека забележимъ, че да се говори така, значи да се игнорира природата, състава, юридическия характеръ, имотнитѣ и лични отношения въ задругата, която е поглъщала югославянския животъ презъ цѣли столѣтия. Задругата у българи, сърби, черногорци и хървати не знае наследство, не знае отдѣленъ имотъ, който да принадлежи на тозъ или онзи членъ. Тъзи голѣма челядь състояла много пжти поне въ миналото време отъ 50 – 60 и до 100 члена. Тукъ сж влазляли родоначалникътъ, бащата, синове, чичовци съ своитѣ низходящи, женски и мжжки деца. Умре ли единъ отъ тѣхъ, за наследство и дума не може да става, защото преди всичко, този умрѣлъ не е ималъ отдѣлна, самостоятелна, никаква частъ отъ задружното. Тамъ всичко принадлежи на всички, никой не може да каже за нѣщо недвижимо или движимо — по общо правило — „туй е мое“, а може да каже „туй е наше“, защото принадлежи нераздѣлно на общността. Прочее, умрѣлиятъ не оставя никакво наследство, следъ смъртъта му подобно не се открива. Нито мжжки, нито женски негови низходящи не сж негови наследници, не получаватъ нищо, то остава въ общото на задруга. Прочее, сентенцията на автора за неравенството на половетѣ въ наследственното дѣло остава безпредметно.

Истина е, че въ задр. ивъ малката челядь, и въ старина, и въ днешно време, споредъ обичайното право, момичетата, т. е. дъщеритѣ не наследватъ. Защо? — Просто, защото се е гледало да не се дѣли бащинията, да стои въ едни ржце, и именно въ тѣзи ржце, които сж работили, които сж уголѣ-

*) Срав. Д. Мариновъ, Жива старина, книга IV. Моитѣ студии. Обществено-правното положение на жената въ Стара България (София, 1919 г.) и Народното брачно право въ юридическиятъ ни пословици, Университетско издание, София, 1920.

мили тѣзи бащиния, и които въ много случаи сж направили много повече отколкото тѣхниятъ родоначалникъ за увеличението на този имотъ. Момичето получава премяна и разни подаръци; въ ново време то е получавало и готова прикия — даръ. То отива въ друга кжща, въ малка или голѣма челядь, — тамъ то намѣрва всичко, което е необходимо за нейното безбедно съществувание. То не се нуждае отъ наследство. По тозъ начинъ всички челяди се намѣрватъ въ равенство, въ еднакво положение. У тѣхъ момитѣ не получаватъ наследство, но и не даватъ наследство. Това докарва на умъ една особенна социална застраховка. При известни условия, обаче, дъщерята наследва и даже цѣлото имущество, както е у германцитѣ.

Римско-византийското влияние идва наистина да измѣни положението. Появява се и у българи и у сѣрби, поне въ градоветѣ понятието и думата „наследство“ и „завещание“. Появява се и турското шерийско право съ своето влияние. Въ живота прониква, поне въ нѣкои градове, стремежа и модата, дъщерята да получи, както и синътъ. Това заплита обичайно-правнитѣ отношения. Особено презъ време на последнитѣ години на турското владичество. При все това, стариятъ обичаенъ кодексъ се бори всѣкакъ съ тѣзи влияния, чужди за народната концепция, бори се, както това твърди много красноречиво особено въ своя „Приносъ“ г. Фотино,

Това, което казахме за дъщерята, може да се каже и за съпругата въ задругата, въ голѣмата, та и въ малката. Следъ освобождението, въ България се създаде законъ, въ който се уреди желаното отъ нѣкои относително равенство²⁾, но народното право намѣри изходъ въ борбата си. То не одобри новото французско и италиянско право за наследването у насъ; то се корегира чрезъ разни народно-обичайни забикалки, за да остане недвижимия имотъ пакъ въ бащината кжща.

V

За да представи голѣмата разлика въ положението на жената у ромѣнитѣ и у славянитѣ, авторътъ разказва за единъ съвършено партикуларенъ обичай, споредъ който у

¹⁾ Законикъ Црногорски, 50-55. Цитиранъ и у Фотино, Приносъ, стр. 295.

²⁾ Законътъ за наследството у насъ отъ 17 дек. 1889 г. Д. В 20 отъ 25.1, 1890 г.

славянитѣ, особено у руситѣ и то не само въ селската маса, но и въ аристокрацията, вечерята на сватбата, бащата на новобрачната поднасялъ на своя зетъ единъ кнутъ (подчерт. е отъ автора на студията) и този даръ бивалъ придружаванъ съ любезната и сюжестивна покана: „И сега, мой зетко, твой е реда!“ Авторътъ придружава туй съобщение съ следното не особено научно възклицание: „Примѣръ на мжжка солидарностъ, който казва много нѣщо за славянската концепция върху домашното огнище“). Съвсемъ не струва да се спираме върху въпроса за кнута и за съпружеската властъ, както и за правото на мжжа да бие съпругата и да я бие въ едни или други размѣри, за които се отнася цѣло ромънско законодателство на Матей Басарабъ и на Василь Лупу (стр. 72—75). Тамъ се казва, че мжжътъ се опълномощава отъ закона да бие жена си съ юмуци, съ шамари и това не значало нищо и че жената можела да иска разводъ, само ако бждѣла бита така, че ако не побегнѣла, можела да бжде убита, или бита така, че да не можа да говори предъ сждията. „При това безъ свидетели не важели нито охканията, нито виканията на жената, чути отъ вѣнъ, нито почервенѣлитѣ ѝ отъ бой очи, нито подутото ѝ лице, нищо отъ това не можело да служи, за да се докаже омразата на мжжа“. Авторъ обяснява това съ чуждо влияние!

Въ славянскитѣ законодателства, до колкото ни е познато, подобни наредби не се е осмѣлявалъ да създаде никой, поне въ такива грозни размѣри, за каквито ни разказва авторътъ.

VI.

Авторътъ привежда и нѣколко документи, съ които иска да изтъкне, че жената вдовица не само получавала частъ отъ наследството на съпруга си, но когато той оставялъ деца, споредъ обичая, тя имала право да управлява челядъта и имота. Доказателствата сж една диплома отъ Фердинандъ II отъ 1600 г. Другиятъ документъ е отъ семейството Кантакузинъ, въ който Елена Кантакузинъ, макаръ децата и да сж пълнолѣтни, ржководи работитѣ и упражнява правата на фамилията и имотитѣ на своя покоенъ съпругъ. Най-последенъ записъ — *zapis* — единъ частенъ актъ отъ 17. VI. 1699 г., споредъ, който Арксана отъ Молдавия, съпруга на покойния Андроникъ, бивши великъ ворникъ, казва: „Азъ продавамъ, азъ и моя синъ Миронъ Спатару, селото отъ Папауци, което бѣше дадено на моя покоенъ господаръ Андроникъ Ворникъ, отъ покойния принцъ Стефанъ Петричейко Воевода“. И авторътъ заключава „Арксана и нейниятъ

синъ Миронъ, който билъ пълнолѣтенъ, наследили по наследство отъ съпругъ и баща“¹⁾.)

Съ тѣзи доказателства и документи²⁾ авторътъ иска да установи, че съпругата наследвала и можела да продава наследени имоти и при пълнолѣтенъ синъ.

Между това тѣ доказватъ само едно, че при дадени условия и предпоставки и жената — дъщеря или съпруга — е могла да разполага съ имотъ, останалъ отъ баща или съпругъ.

Подобни изключения, отбележени въ документи и въ сърбския, и въ черногорския, и въ българския животъ има не малко. Данни за таквизъ се намѣрватъ въ моя С. Б. Ю. О. I. 2.

Впрочемъ, още въ 1848 г. Юрий Венелинъ въ своята книга, напечатана въ Петербургъ, издание на Импер. Руска Акад. Влахо-болгарския грамоти, бѣше далъ десетки хрисовули, като крепостни или дарителни документи, въ които се вижда на първо мѣсто:

а) че въ всички продажби върху баща се поменава „той да се ползва отъ купения недвижимъ имотъ и да го предаде на синове, внуци и правнуци;

б) много рѣдко при известни обстоятелства подобно право преминава и върху жупаница, както това е грамотата на Стефанъ Иоановичъ отъ 1591 г. у Венелина (стр. 231)

в) има процеси, които ставатъ предъ воеводата или господаря, въ които участвува нѣкоя жупаница, сама или съ дъщеря си, за да доказва своитѣ права на известенъ недвижимъ имотъ, които ѝ се припознаватъ отъ какъ 12 болѣри свидетелствуватъ подъ клетва за това, че имотътъ имъ се пада по една или по друга причина.

Така че нѣма защо да се изтъква единъ фактъ, който е констатиранъ, за правото на жената да продаде, при дадени условия имотъ недвижимъ, или да го наследва.

Колкото за жена, управляваща като господарка населени имоти въ България, има много примѣри и въ старо и въ ново време³⁾.

XV

Съжаляваме, че мѣстото не ни позволява да се спремъ повечко върху данни, документи и сжждения, които изтъква г. Фотино, за да докаже своята патриотическа теза, а именно че само ромънското старо обичайно право е съвършено особено, самостоятелно, самобитно и че то не само не е заемано, но не се е влияло въ своята основа нито отъ римско,

1) 78—79.

2) Повечето отъ документитѣ сега се препечатватъ отъ предшния трудъ на автора Contribution etc.

3) Моята „Бълг. челядна задруга“.

нито отъ византийско, нито отъ славянско, руско, полско, нито особено отъ българско право.

Би могло да се противопостави на учения изследовател по ром. обичайно право цѣла редица отъ социологически, фолклорни данни и изследвания не само на чужди, но и на ромънски автори, историци и битописатели, които опровергаватъ тази негова основна теза. Би могло да му се приведе цѣлъ редъ отъ документи и обичайни наредби изъ българския юридически фолклоръ, които показватъ и доказватъ и самостоятелностъ, и липса на чуждо влияние. Би могло да му се приведе и нѣщо изъ ромънския обичаенъ кодексъ и старъ и новъ, което не само противоречи въ голѣми размѣри, а по нейде и абсолютно доказва противното на неговата теза за самобитностъ на Р. О. П. Впрочемъ самъ той привежда въ „Приноса“ си подобни противоположни мнения на бележити ромънски авторитети, които се старае да опровергава*).

Предъ видъ на това, ний свършваме тѣзи наши откъслечни бележки, като признаваме, че действително г. Фотино, особено въ своя по предишенъ трудъ „Приносъ за изучаване произхождението на старото ромънско обичайно право“ ни е далъ маса фактически и документални данни, редица освѣтления и догадки, отъ които науката на обичайното право отъ старо и ново време ще може да извлече известна полза и за това да бжде благодарна на автора. Това, обаче, което искахме да изтъкнемъ тука е не много похвалната патриотическа резностъ у единъ ученъ, който въ противоречие съ голѣмата частъ отъ самитѣ ромънски историци, юристи и филолози, се старае всѣкакъ да отрече очевиднитѣ истини, а именно — влиянието на византийското, славянското и особено на българското обичайно право, разни български уредби и наредби, които не сж могли да не въздействуватъ върху общественя, държавния, канцеларския строй на ромънитѣ презъ течение на вѣковно съжителство, съседство и общувания, както сж влияли върху езика, обстоятелство, което самъ г. Фотино не отрича.

Г-нъ Фотино признава, че по-новото законодателство на Матей Басарабъ и Василь Лупу отъ срѣдата на XVII столѣтие, което той критикува, е било уредено и издадено подъ силно чуждо влияние, като сж игнорирани старитѣ обичаи и предания, а се отказва да подири поне взаимовлиянието на народи, балканци — особено българи и ромъни. Хубавитѣ трудове на г. Ф. не само не биха загубили, а биха спечелили отъ една подобна научна обективностъ. Като че ли на славата на историко-политическия публицистъ — Проф. Никола Йор-

*) Вж. бележката ни подъ черта на стр. 181.

га е завидѣлъ единъ сериозенъ ученъ юристъ като г. Фотино. Напраздно!

Като заключение на тѣзи бележки, има да кажемъ, че ако г. Фотино бѣше се ръководилъ отъ научна обективностъ той не щѣше да бѣде далечъ отъ следнитѣ положения, които ни се струва, че се налагатъ за решаване на въпроса за успоредици и взаимодействия въ старото българско и ромънско право въобщо и особено относително жената:

1) и българското и ромънското обичайно право въ най-ранно време сж били самосъстоятелни, независими и самобитни, като въобщо, та и по отношение на жената; въпросъ, обаче за едно равенство — въ онова време не е билъ слаганъ на разискване и решаване;

2) При своята еволюция и при досѣгането си съ влияния римско-византийски и други, и българското, и ромънското право не сж могли да останатъ напълно самобитни. Нѣщо повече, даже турското право не е било безъ влияние и у ромъни българи — единъ предметъ, върху който малко се обръща внимание отъ балканскитѣ изследователи;

3) Жената и у българи и у ромъни е била една труженица и даже мжченица — не, обаче, робиня, която при разни условия и въ разни случаи е проявявала пълна свобода и разполагане съ своя имотъ обаче, тя не могла да наследва споредъ старото обичайно право и споредъ преданията, особено въ задругата и въ задругообразната малка челядь, по причини, изказани макаръ въ кратце по-горе. Въ много мѣста въ нашенско има „законъ“, — т. е. строго изпълняванъ юридически обичай — „мжжовото е мжжово, жениното е женино“ и жената не допуска на мжжа да разполага съ това което е донесла отъ бащината си кжца — движимо или недвижимо. Ако той има нужда отъ срѣдства, тя му заема на общо основание.

4) Въ България има случаи, дето жената следъ смъртта на мжжа си, е единствена правоприемница на неговата власт: разпоредителка и господарка на цѣлия останалъ имотъ даже тогава, когато въ кжци има възрастни синове и дѣщери;

5) Новото време и новото законодателство и въ Ромния и въ България измѣниха и не само нарушиха, а и въ нѣкои отношения, разрушиха народнитѣ обачайни възгледи въобщо и по-особенно за жената;

6) При все това, обичайното право въ България, а предполагаме и въ Ромъния, продължава, поне въ затѣнитѣ кжтове; да бѣде въ сила, както при уреждане на редица имотни правоотношения, тѣй и въ личнитѣ отношения на съпрузи родители и деца, братя и сестри.

ЮРИДИЧЕСКИЯТЪ НИ ФОЛКЛОРЪ И ПРОДАЖБАТА
НА КОНЬ.

ВЪ АКАДЕМИЯТА НА НАУКИТЪ.

(Докладъ на Проф. С. С. Бобчевъ)

На 4 априлъ т. г. Философско-обществениятъ клонъ на българската академия на наукитъ има книжовно заседание, на което проф. С. С. Бобчевъ чете една своя студия — „Юридическия ни фолклоръ при договора—продажба на конь и за сжръ-пазаритъ.“

Въ тази си студия проф. Бобчевъ разгледа подробно какво е значението на коня въ народнитъ възгледи и юридически обичаи, какъ става продажбата и покупката на конь и други едъръ добитъкъ по сжръ-пазаритъ и пр.

Той завърши своята обичайно-правна студия върху българския юридически фолклоръ въ областта на стопански и правни отношения около коня, съ следнитъ заключения:

1. Коньтъ отъ най-дълбока старина е привличалъ вниманието на българското обичайно право и народътъ всѣкога е окръжавалъ съ грижи и любовъ този свой сътрудникъ въ селското стопанство особено като превозно сръдство. Най-старото българско право, както се вижда отъ първитъ наши правни паметници, сжщо така е гледало да уреди положението на коня особено да го запази отъ кражби и въобще отъ злоупотребления въ разни случаи. Както „Законъ соудный людьмъ“, сжщо и хрисовулитъ ни даватъ нѣкои елементи, за да можемъ по тѣхъ да сждимъ за наличността на грижи около коня.

2. До колко високо е ценилъ качества и стойността на коня нашиятъ народъ, се вижда и отъ редицата народни умотворения, въ които коньтъ се възхвалява като вѣренъ другаръ, полезенъ сътрудникъ на поле и при пжтуване; за това на неговото седло, на неговата юзда, на неговитъ стремена, се гледало да се даде колкото се може повече прилика, хубостъ и украса съ разни накити. Златна юзда, позлатени стремена, всѣкакъ украсено, окичено седло — това се излага и възпѣва въ пѣснитъ, особено за коня на юнака. Но не е само стопанина на коня, който полага за него голѣми грижи. И самиятъ конь съ своята интелигентность, съ своята преданность, съ своята любовъ къмъ стопанина си, особено къмъ юнака, дава да се разбере, че е правилъ най-голѣми услуги въ негова полза. Не току-тѣй народътъ е посветилъ и единъ день като особенъ празникъ на коня — Тодоровъ-день.

3. Около продажбата на коня въ най-старо време народътъ се е постаралъ да уреди много формули, благословии и обрядности, публично да установи преминаването на стопанството отъ продавачъ на купувачъ. Голѣмиятъ интересъ, който представляватъ тѣзи символи, формули и обрядности,

спрѣ по-особено моето внимание и азъ ги изложихъ въ подробности. Тѣзи формули и обрядности сж направили и правятъ продажбата на коня единъ формалистически тържественъ договоръ, ограденъ за сигурность съ публичность, при участие и присѣствие на посредници, свидетели и други, която сж улеснявали пазарлъка — сговора и които, най-после, съ тържественото и решително ржкоудряне, пили сж кръчмата за консумираната продажба. Тѣзи свидетели се смятатъ единъ видъ като косвени участници и преки наблюдатели на договора-продажба, готови единъ день, ако би станало нужда, да свидетелствуватъ по права Бога за това, което сж чули и видѣли.

4. Продажбата на коня е ставала и става обикновено на публични пазари-панаири — старитѣ наши търгове. Сега тѣзи търгове за добитѣка носятъ турското название сж рѣ-пазари, което буквално преведено ще каже говежди тържища, каквито ставатъ въ България въ много градове и села, нѣкъде годишно или дваждъ въ годината, нѣкъде еженедѣлно. Крайно е интересна и терминологията на формулитѣ, която се употребява както въ време на пазарлъка (уговорването), тѣй сжщо и следъ сключването му. Тукъ ний се срѣщаме съ думитѣ: джамбазинъ, копой, баржци-сване, хаирлжчисване: благословиитѣ: хайде хаирласж олсунъ, хайде гйоръ, хайде параданъ, хаиръ гйоръ, сендалданъ хаиръ гйоръ и пр. и пр. Ний се спираме върху всички тѣзи тер. минни изрази, защото тѣ иматъ въ случая дълбокъ смисълъ. При това, подчертава се, че ако и да е турска тази терминология, това не означава турския произходъ или характеръ било на обстановката, било на разнитѣ моменти, при които се извършва продажбата на конь, било най-после, че понятията на терминитѣ около тази продажба не сж наши български, обичайни. Нашето заключение е, че турскитѣ термини сж измѣстили сжществующитѣ български изрази и думи за народни понятия.

5. На нѣколко мѣста въ тази студия азъ съпоставихъ нашитѣ обрядности и формули при продажбата на коня съ подобнитѣ другаде, особено въ Бретань (Франция), гдето се срѣщатъ голѣми прилики между нашитѣ тържни обичаи и Бретанскитѣ. Това ограничено сравнение никакъ не изключвв подобното и съ други близки и далечни страни, гдето сж рѣ-пазаритѣ, джамбазитѣ, тържественитѣ формули и обрядности сжщо така не сж липсвали и понѣкъде и сега още не липсватъ.

6. Дадохъ мѣсто и на нѣкои народни умотворения, за да се посочи на първо мѣсто какъ народътъ е тачилъ и възпѣвалъ коня, било като сътрудникъ въ селското стопанство, било като драгоцененъ другаръ на юнака въ неговитѣ походи и приключения, било като съветникъ, какъвто въ нѣкои случаи народътъ величае: врана коня, коня вихрогоня, коня шарколия, галенъ съ всевъзможни мили названия.

Отъ народнитѣ пѣсни, които възхваляватъ най-много коня и въ които ний срѣщаме нѣщо като епопея за подвизитѣ, извършени отъ нѣкои юнашки коне, ний намѣрихме най-много въ македонскитѣ пѣсни, издадени въ Загребъ още преди 70 години отъ Братя Миладинови. Това сж пѣсни — български бисери въ народния нашъ епосъ.

7. Особенна рубрика ний посветихме на пословицитѣ за коня и около коня, тъй като въ тѣхъ се срѣщатъ не само характерни сентенции, които очертаватъ най-вѣрно значението и стойността на коня, но още защото въ пословицитѣ се обяснява стопанското положение, а нѣкъде и юридическитѣ отношения около продажбата на коня.

8. Съ тази обичайно — правна студия, искахъ да направя единъ опитъ за да изтъкна високата стойностъ на нашия юридически фолклоръ въобще и за коня особено. Не съмъ мислилъ дори за изчерпателностъ, ако и да се старахъ да дамъ по възможностъ повече данни и подробности по предмета, на който посветихъ този си очеркъ. Главното нѣщо, което ме въодушевяваше въ настоящата работа бѣше да поставя начало на изучаването на юридическия ни фолклоръ и ще ми бжде извънредно драго да видя други изследователи да се занимаятъ съ тази богата цѣлина, голѣмата областъ на народното обичайно право.

Философско—обществениятъ клонъ е решилъ тази студия на проф. С. С. Бобчевъ да се обнародва въ „Списанието на академията“.